

گنجینه‌های خطّی

ادبیات - ۱

شرح دو غزل منسوب به مولوی

نگاشته

محمد خاموش (نوربخش)

به کوشش

یوسف بیگ باباپور

نوربخش، محمدخاموش، قرن ۱۳ق
شرح دوغزل منسوب به مولوی / نگاشته محمد خاموش (نوربخش):
به کوشش یوسف بیگ باباپور. - تهران: پردیس، ۱۳۸۴.
[۵۴]ص. - - (گنجینه خطی ادبیات ۱)

ISBN ۹۶۴ - ۱۲۰۰۰ ریال

فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
ص. ع. لاتینی شده: Mohammad Xamos (Norbaxs) Sarhedo
Gazale mansob be Mowlavi.
کتابنامه: ص. [۵۲ - ۵۴]: همچنین به صورت زیرنویس.
نماینه.

۱. مولوی، جلال الدین محمدبن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. - - نقد و
تفسیر. ۲. شعر فارسی - - قرن ۷ ق. - - تاریخ و نقد. الف. مولوی،
جلال الدین محمدبن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. ب. بیگ باباپور، یوسف.
۱۳۵۷ - مصحح. ج. عنوان

۸۵۱ / ۳۱

ش ۸ ن / PIR ۵۳۰۵
۱۳۸۴

۸۴-۱۰۷۶۹م

کتابخانه ملی ایران

نشر پردیس

شرح دوغزل منسوب به مولوی

نگاشته: محمد خاموش (نوربخش)

به کوشش: یوسف بیگ باباپور

طراح جلد: مسعود برومند مطلق

مدیر و ناظر چاپ: علی لهاک، سید حسین فروغی

نوبت چاپ: اول

سال: ۱۳۸۵

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۲۰۰ تومان

تهران صندوق پستی: ۹۵۴-۱۵۷۴۵

شابک:

ISBN ۹۶۴-۷۴۰۳-۲۳-۲

EAN ۹۷۸۹۶۴۷۴۰۳۲۳۸

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۲	مقدمه مصحح
۱۰	متن رساله
۱۱	غزل اول
۳۸	غزل دوم
۴۷	فهرست اعلام
۵۲	منابع و مأخذ

پیشگفتار

نسخه‌های خطی نشانگر هویت و اعتبار یک ملت است. این آثار گرانسنگ که کارنامهٔ اسلاف ماست، حاوی اندیشه‌هایی شگرف و بن‌مایهٔ تفکرات گوناگون بشری است که همواره حامیان و پاسداران سنگرهای علم و دانش آن را در حُلّ جان پیچیده‌اند و در صندوقچهٔ دیدهٔ دل نگاه داشته‌اند تا از تطاولِ گذر ایام غبارِ پوسیدگی و گردِ تعرضِ بیگانه بر آن ننشیند؛ اما باز، بسا گنجینه‌های ایرانی و اسلامی که در موزه‌های بیگانگان خفته‌اند و دست‌یابی بدان بر طالبان علم، مدلولِ «وَلَوْ بِالْقَيْنِ» است.

اثری که پیش روی دارید، با عنوان گنجینه‌های خطی، کوششی است بر احیای برخی کُتب و رسائل کونا در زمینه‌های مختلف (ادبیات فارسی، پزشکی، نجوم، موسیقی و...) که به‌حول و قوهٔ الهی بعد از این به صورت مسلسل انتشار خواهد یافت. رسالهٔ حاضر شرح دو غزل منسوب به مولوی است و از شروح نادرهٔ غزلیات معنایی ادب فارسی است.

یوسف بیگ باباپور

تابستان ۱۳۸۴

مقدمه مصحح

در میان آثار منظوم مولانا، غزلیات وی که با عنوان «کلیات شمس» یا «دیوان کبیر» شناخته شده، نتیجه غلیان عواطف و شور و مستی‌های عاشقانه و درد فراق شمس است و چیزی بالغ بر سی و چهار هزار و ششصد و دو بیت است و دقیق‌ترین چاپ آن تاکنون نسخه مصحح استاد بدیع الزمان فروزانفر است در ده جلد. بخشی از جلد هفتم این ده جلد به ترجیعات او اختصاص دارد که مجموعاً هزار و ششصد و هشتاد و یک بیت است و در تحقیق مستقلاً اصالت آن تأیید شده است.^۱ جلد هشتم، مجموعه هزار و نهصد و هشتاد و سه رباعی منسوب به اوست. بخشی از جلد هفتم، تحقیقی ارزشمند درباره لغات و ترکیبات دیوان است، تحت عنوان «نواذر لغات و تعبیرات و مصطلحات دیوان کبیر» و جلد‌های نهم و

۱. رک: ترجیعات مولانا و نسخه‌های دیوان مولانا، محمد عیسی و بی، سخنواره (پنج‌جاه و پنج گفتار پژوهشی به یاد دکتر پرویز خانلری)، صص ۷۰۷-۷۵۲ (این مقاله پایان‌نامه دکترای مؤلف است).

دهم که در یک مجلد چاپ شده، فهرست قوافی و راهنمای یافتن ابیات از مجلدات هشتگانه است.

در طی قرون اخیر چندین اثر درباره غزلیات شمس نوشته شده و برخی از آنها به صورت شرح واره‌ای نمایان شده‌اند. علاوه بر گزیده‌های درسی‌بی که از غزلیات شمس صورت پذیرفته، آثاری نیز به وجود آمده‌اند که به تحلیل کلی و موضوعی غزلیات مولانا پرداخته‌اند.

اما در میان آثار گذشتگان کمتر اثری را می‌توان یافت که به غزلیات مولانا اختصاص یافته باشد. برخلاف آن، آثار متعددی دربارهٔ مثنوی مولانا و شرح ابیات آن تحریر یافته و به دست ما رسیده است.

یکی از شروح نسبتاً خوبی که به گونه‌ای فلسفی و عرفانی دربارهٔ غزلیات مولانا (آن هم دربارهٔ اشعار منسوب به مولانا) نوشته شده و دو قطعه شعر معنایی منسوب به مولانا را که در قالب غزل است، شرح و بسط کرده، رساله‌ای است با عنوان «شرح بیت‌هایی از مولوی» از محمد خاموش، مشهور به «نوربخش». تا جایی که معلوم نمودیم، از این رساله تنها دو نسخه در کتابخانه‌ها موجود است که به نوبهٔ خود شرح هریک خواهد گذشت.

از دو نسخهٔ موجود که یکی متعلق به کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی است و دیگری متعلق به کتابخانهٔ دانشگاه تهران، نسخهٔ دانشگاه ناقص

است و غزل دوم در این نسخه نیامده است. هر دو نسخه به نوبه خود نارسایی‌هایی دارند که به همین دلیل بر آن شدیم که هیچ یک از نسخ را بر دیگری ارجح ندانیم و تصحیح را بر مبنای هر دو نسخه و به صورت التقاطی قرار دهیم و در مواردی هم که در هر دو نسخه نارسایی‌هایی دیده می‌شد، به قیاس تصحیح نماییم، و تا جایی که در توان بود کوشیدیم تا متنی درست و عاری از غلط ارائه نماییم.

آنچه درباره این رساله می‌توان گفت این است که در واقع مؤلف نامی مستقل بر اثر خود ننهاده است و فقط در یک جا، آن هم در آغاز رساله نوشته که «.... شرح ابیات حضرت مولانا... کما هو حقّه، مولانا داند» و گویا چنین نامی بر رساله، از این عبارت اخذ شده است.

آنچه مسلم است، این است که هر دو شعر معنایی‌ای که محمد خاموش شرح و بسط کرده از مولانا نیست و منسوب بدوست. حتی کسان دیگری از جمله فرهنگ نویسان (رشیدی و آندراج، ذیل واژه «لُبْلُب») نیز مرتکب این اشتباه شده‌اند و شعر با مطلع «دوش وقت صبحدم بر چرخ پالان یافتم....» را به مولانا نسبت داده‌اند.

تا جایی که سعی نمودیم، چیزی درباره مؤلف یافت نشد و نام وی نیز از آغاز رساله که خود را چنین نامیده است: «... این حقیر فقیر، اقل الفقراء، محمد خاموش المشهور بنور بخش...» مشخص شده است.

از نوع شرحی که مؤلف بر این دو قطعه شعر ترتیب داده و انصافاً هم تا حدودی از عهده آن برآمده، معلوم می‌شود که وی شخصی فاضل و آگاه به اکثر علوم و فنون زمان خود بوده است؛ چه، شرح وی، شرحی فلسفی و عرفانی است و از زوایای مختلفی به مسائل مطرح شده در اشعار، نگریسته است و این خود درک معانی ابیات را تا حدودی دشوار و پیچیده ساخته است که این خود ناشی از پیچیدگی و معماگونگی ابیات می‌باشد.

دومین قطعه شعر معمایی این رساله، شعری است با مطلع «در آسمان چرخ دو مرغان زیرکند...» که در نسخه دانشگاه نیامده است و صرفاً از نسخه مجلس استنساخ گردیده؛ از نوع شرح و سبک کلام چنین بر می‌آید که دنباله همین رساله و از همین مؤلف است؛ و مسلماً این قطعه شعر معمایی نیز جزو اشعار منسوب به مولانا است.

قابل ذکر است که غزل نخست که با مطلع «دوش وقت صبحدم بر چرخ پالان یافتم...» می‌باشد، توسط شخص دیگری هم شرح گردیده است. این شرح که به زبان ترکی است، در ضمن یک مجموعه (جُنگ) خطی است و برگهای (۹۰ پ - ۱۰۱ پ ر) را به خود اختصاص داده است. مؤلف این شرح شخصی است به نام «امیر بخاری». این رساله در سه صفحه، در مجموعه شماره ۱۳۷۹۴ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود.^۱

۱. رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس؛ ج ۳۷، ص ۳۴۰.

نسخ مورد استفاده

چنانکه ذکر شد، از این رساله دو نسخه در کتابخانه‌ها موجود است که به فرار زیر است:

۱. نسخه خطی متعلق به کتابخانه مجلس شورای اسلامی که در ضمن یک مجموعه‌ای است (دومین رساله از مجموعه) به شماره ۱۴۱۰. تاریخ کتابت این مجموعه به سنه ۱۲۵۷ ه. ق. می‌باشد و کاتب آن شخصی است به نام «محمد لاهیجی». این نسخه در ده برگ است و برگهای ۸۶ - ۹۶ مجموعه را به خود اختصاص داده است. نشان این نسخه در پاورقی‌ها «مج» می‌باشد.

۲. نسخه خطی متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران که در ضمن یک مجموعه خطی (دومین رساله از مجموعه) است، به شماره ۴۶۵۰/۵ می‌باشد.^۲ نشان این نسخه در پاورقی‌ها «دت» می‌باشد.

* * *

۱. رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس، ج ۱۱، ص ۱۰۵ - ۱۰۷.

۲. رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۴، ص ۳۵۹۴.